

5 FINANČNÍ INFRASTRUKTURA

Finanční infrastruktura v podobě platebních systémů a systémů vypořádání cenných papírů zajišťuje transfer hodnot mezi jednotlivými subjekty ekonomického prostředí. Hladké fungování této infrastruktury má významný vliv na efektivitu finančních trhů a reálné ekonomiky. Zároveň jsou platební systémy a systémy vypořádání cenných papírů kanály, kterými se potenciální problémy jednoho z účastníků trhu mohou rozšířit dále a vyvolat tak řetězovou reakci, vedoucí v mezím případě k finanční nestabilitě. Proto je stěžejní zajistit nejen efektivnost této infrastruktury, ale také její bezpečnost.

Dohled nad platebními systémy a systémy vypořádání cenných papírů spočívá v první řadě ve stanovení pravidel a standardů zajišťujících minimalizaci systémového rizika a podporujících efektivnost těchto systémů a následně v zajištění implementace těchto standardů. ČNB je podle zákona pověřena dohledem nad systémy CERTIS a SKD.¹⁰⁸ Tak jako v minulých letech, i v r. 2005 fungovaly oba tyto systémy plynule a bezporuchově.

Vedle vlastní finanční infrastruktury jsou významným faktorem ovlivňujícím finanční stabilitu i některé aspekty regulatorního prostředí. V roce 2005 se jednalo zejména o povinné zavedení mezinárodních účetních standardů, které lze chápat jako součást infrastruktury v širším slova smyslu.

5.1 SKD A CERTIS – OBJEMY TRANSAKČÍ A AKTUÁLNÍ VÝVOJ

Systém krátkodobých dluhopisů (SKD) slouží k emisi a registraci zaknihovaných cenných papírů se splatností do jednoho roku a k vypořádání obchodů s těmito cennými papíry. V roce 2005 zpracoval cca 14,5 tis. transakcí v celkové hodnotě 38 742 mld. Kč. Denně bylo průměrně zpracováno 154 mld. Kč. Obrat dosažený v SKD za zhruba 19 dní odpovídal výši ročního nominálního HDP. Celková hodnota transakcí v objemu cca 40 000 mld. Kč je víceméně stabilní již od r. 2003. Objem vnitrodenního úvěru, který poskytuje ČNB bezúročně klientům systému SKD pro účely plynulého vypořádání operací v systému CERTIS, vzrostl z hodnoty 3 055 mld. Kč v r. 2004 na 3 557 mld. v r. 2005, tedy asi o 500 mld. Kč. Plynulý nárůst objemu vnitrodenního úvěru v posledních letech lze vysvětlit narůstajícím povědomím bank o možnostech jeho využívání. Vyšší míra jeho využívání má pozitivní vliv na plynulost provozu CERTIS a tím na stabilitu platebního systému.

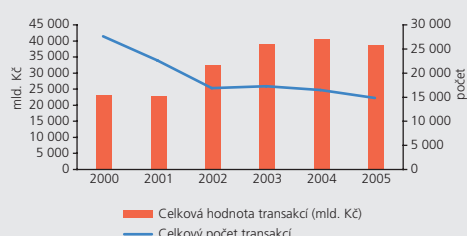
V roce 2005 byla zásadně přepracována a znovu vydána aktualizovaná Pravidla SKD. Pravidla upravují prostředí SKD a práva a povinnosti účastníků tohoto systému v souladu se zákonnými změnami, souvisejícími se vstupem ČR do EU (především odrážejí legislativní úpravy spojené s novelou zákona o podnikání na kapitálovém trhu a zákona o cenných papírech). V nové verzi Pravidel byly zohledněny změny SKD, které rozšířily funkčnost, zlepšily uživatelské pohodlí a umožnily zvýšit bezpečnost systému.¹⁰⁹

¹⁰⁸ Detailnější popis systémů byl uveden ve Zprávě o finanční stabilitě 2004.

¹⁰⁹ Elektronická komunikace pracovníků agenta s SKD je zabezpečena pomocí šifrování a elektronického podpisu. Certifikační autorita ČNB vydává pracovníkům agenta certifikáty, které je opravňují elektronicky komunikovat s SKD, na základě principu distribuované zodpovědnosti. Tzn., že ČNB garantuje totožnost pouze vybraných pracovníků agenta (tzv. administrátorů) a ti dále garantují totožnost ostatních pracovníků agenta.

GRAF V. 1

Vývoj objemu a počtu transakcí zpracovaných v SKD

Pramen: ČNB

TAB. V. 1

Systém mezibankovního platebního styku CERTIS – statistické údaje

Období	Obrat (mld. Kč)	Průměr. denní obrat (mld. Kč)	Počet transakcí (mil.)	Průměr. denní počet transakcí (mil.)	HDP/průměr. denní obrat
2002	100343	431	262	1,12	5,6
2003	96938	385	317	1,26	6,6
2004	110127	434	333	1,32	6,4
2005	123354	488	356	1,40	6,0

Pramen: ČNB

TAB. V. 2

Systém mezibankovního platebního styku CERTIS – poplatky

	Šifrované neprioritní položky	Nešifrované neprioritní položky	Prioritní položky
17:00 – 00:00	0,008	0,013	0,17
00:00 – 08:30	0,022	0,027	0,17
08:30 – 12:30	0,044	0,05	0,17
12:30 – 13:30	0,17	0,17	0,34
13:30 – 14:30	0,67	0,67	0,67
14:30 – 15:30	6,72	6,72	6,72

Pramen: ČNB

Nejzásadnější změnou bylo vytvoření statutu custodiana (správce účtů)¹¹⁰ v SKD, který v rámci legislativně povolené dvouúrovňové evidence cenných papírů vede účet zákazníků. Custodian není vlastníkem cenných papírů, ty zůstávají ve vlastnictví jeho zákazníků. Vedle agentů a klientů se tedy účastníky SKD stávají i custodiani.

Mezibankovní platební systém CERTIS zpracoval v roce 2005 celkem 356,2 mil. transakcí v celkové hodnotě 123 354 mld. Kč. Průměrný denní počet transakcí zpracovaných systémem CERTIS roste plynule od r. 1992 a v r. 2005 činil 1,41 mil. Průměrná denní hodnota transakcí byla 488 mld. Kč. To znamená, že za 6 pracovních dnů bylo dosaženo peněžního obrátu ve výši ročního nominálního HDP. V r. 2005 bylo dosaženo rekordního počtu položek zpracovaných v jednom dni, 4 456 396 položek zpracovaných bez problémů. Předchozí maximum dosažené v roce 2004, které představovalo maximum od doby vzniku, bylo překonáno téměř o 21%. Ani toto historické maximum nedosáhlo kapacitních možností CERTIS, který byl projektován na 5 mil. položek. Dokonce i v případě krátkodobého překročení tohoto limitu má systém mechanismy, které umožní zajištění plynulého provozu. K plynulosti provozu systému CERTIS přispívá i fakt, že poplatková politika je vedena tak, aby většina transakcí byla zadána do systému v první části pracovního dne a nedocházelo tak ke hromadění plateb ke konci provozních hodin.

Z důvodu testování funkčnosti záložního pracoviště zúčtovacího centra ČNB proběhlo ve dvou dnech v roce 2005 zpracování položek v systému mezibankovního platebního styku CERTIS na tomto záložním pracovišti. Přitom nedošlo k přerušení provozu ani nenastaly problémy s jeho plynulostí. Pravidelné testování záložního pracoviště je součástí kontingenčního plánu k zajištění operační spolehlivosti systému a přispívá k plnění požadavku č. 7 tzv. Core principles (podrobněji o Core principles viz kapitola 5.2).

5.2 DOHLED NAD SYSTÉMY CERTIS A SKD

Zajištění bezpečnosti a plynulosti provozu CERTIS a SKD je jedním z klíčových úkolů ČNB, která je podle zákona správcem a zároveň vykonavatelem funkce dohledu nad těmito systémy. Proto jsou pravidelně nejen předmětem posouzení interního auditu, ale jsou sledovány a hodnoceny i z hlediska souladu s mezinárodními standardy. Účastníci systémů vypořádání cenných papírů a platebních systémů jsou konfrontováni s řadou rizik, která musí být identifikována a analyzována tak, aby bylo možné je účinně řídit.

Box 5: Rizika v systémech vypořádání cenných papírů a v platebních systémech¹¹¹

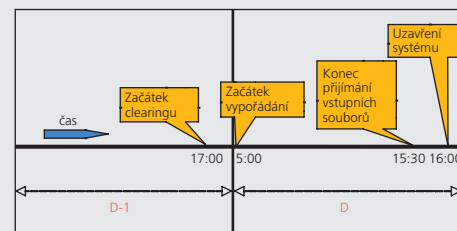
1. Rizika v systémech vypořádání cenných papírů (Securities Settlement Systems – SSS) Základní rizika, kterým jsou účastníci SSS vystaveni, spočívají v tom, že jejich protistrany nebudou schopny vyrovnat své závazky (*kreditní riziko*) nebo že vyrovnají své závazky se zpožděním (*likviditní riziko*). Další potenciální rizika souvisí s úschovou a administrací cenných papírů (*custody riziko*), se selháním informačních systémů nebo vnitřního kontrolního systému (*operační riziko*) nebo se selháním právního rámce stanovujícího pravidla a postupy pro SSS (*právní riziko*). Jestliže selhání jednoho z účastníků způsobí neschopnost jiných účastníků dostát svým závazkům, může se SSS stát zdrojem nestability celého finančního systému (*systémové riziko*).

¹¹⁰ Custody je úschova a administrace cenných papírů a finančních instrumentů ve vlastnictví jiných osob. Custodian (správce účtů) je entita, která nabízí služby custody svým zákazníkům. V případě SKD je custodian právnická osoba, s níž uzavřela ČNB smlouvu o účtu zákazníků v SKD, na kterém jsou evidovány cenné papíry ve vlastnictví jiných osob než custodiana (klientů custodiana). Custodian může mít v SKD veden jeden nebo více účtů zákazníků. Ke každému účtu zákazníků má custodian přístup prostřednictvím agenta uvedeného ve smlouvě. Custodian eviduje v navazující evidenci cenné papíry na účtech vlastníka.

¹¹¹ Způsob řízení rizik v systémech SKD a CERTIS byl popsán v ZFS 2004.

GRAF V. 2

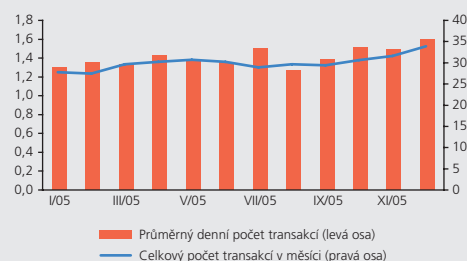
Systém mezibankovního platebního styku CERTIS – operační cyklus

Pramen: ČNB

GRAF V. 3

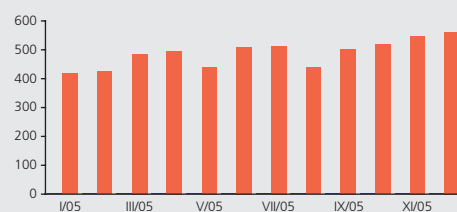
Počet transakcí zpracovaných systémem CERTIS v r. 2005 (mil.)

Pramen: ČNB

GRAF V. 4

Průměrný denní obrát systémů CERTIS v r. 2005 (mld. Kč)

Pramen: ČNB

Kreditní riziko je riziko ztráty způsobené defaultem účastníka, typicky jako následek jeho insolventnosti. Rozlišuje se několik typů kreditního rizika. Z hlediska dopadu na stabilitu finančního systému je nejzávažnější *vypořádací riziko*. V případě bankrotu jedné strany transakce s cennými papíry před vypořádáním nedojde k převodu peněz od kupujícího k prodávajícímu. Pokud mezitím vypořádací systém převedl vlastnictví cenného papíru z prodávajícího na kupujícího, prodávající ztrácí celou hodnotu cenného papíru. Jestliže je tato ztráta velká, může způsobit bankrot i prodávajícímu a přenést riziko i na jeho věřitele. Aby bylo toto riziko nákazy co možná nejvíce eliminováno, funguje většina SSS na DVP principu (Delivery versus payment, dodání versus zaplacení). DVP propojuje systém převodu platby se systémem převodu cenných papírů tak, aby bylo zaručeno, že k převodu cenných papírů dojde jedině pokud byla provedena platba. Na příkladu tří bank (A, B, C) lze ilustrovat, jak zavedení DVP vede k potenciální realokaci požadavků na bankrotující banku. Banka B má závazky vůči bance C ve výši 25 a aktiva v hodnotě 10. Banka A si není vědoma slabé finanční situace banky B a prodá jí cenné papíry v hodnotě 50. Pokud SSS nefunguje na principu DVP, převede v den vypořádání cenné papíry z A do B. Mezitím se B dostane do takové finanční situace, že nemůže zaplatit bance A. B má nyní aktiva v hodnotě 10+50, závazky vůči bance A 50 a závazky vůči C 25. Po vyhlášení bankrotu B jsou její aktiva rozdělena proporcionalně mezi oba věřitele A i C, a to tak, že A dostane 40 a C 20. Banka A tedy utrpí ztrátu ve výši 10 a C ve výši 5. Jinak by ovšem vypořádání proběhlo s DVP. Transakce mezi A a B by byla zrušena (protože B nebyla schopna zaplatit bance A), banka A by tedy nezaznamenala žádnou ztrátu a C by obdržela pouze zbývající aktiva B, tedy 10. Ztráta C by tedy byla vyšší, a to 15. Tento příklad názorně ukazuje, že DVP sice redukuje ztráty obchodních partnerů (banka A), které mohou být způsobeny bankrotem banky (B), ale zároveň zvyšuje potenciale ztráty ostatních věřitelů banky (C). Vyvstává tak otázka, zda DVP nutně eliminuje riziko nákazy (*systémové riziko*). V této souvislosti je však třeba uvést, že věřitelé bank, kteří jim často poskytují dlouhodobý úvěr a jsou tak uvedenému riziku vystaveni po delší dobu, zpravidla zavádějí sofistikované metody risk managementu a jsou schopni lépe redukovat jejich rizikovou expozici.

DVP neadresuje všechny složky *systémového rizika*. Pokud např. prodávající cenného papíru není schopen doručit cenný papír ve sjednaný den na účet kupujícího, DVP vypořádání je odloženo a po určité sjednané době zrušeno. Mezitím však mohl kupující daný cenný papír již prodat další straně a nedodáním papíru způsobit její neschopnost plnit její další závazky atd. Za účelem odstranění nákazy tohoto typu Centrální depozitáře cenných papírů (Central Securities Depositories – CSD)¹¹² organizují systém půjčování cenných papírů (securities lending program). Účastník systému, který má nepokryté závazky dodání cenných papírů, obdrží automaticky kolateralizovanou půjčku od jiného účastníka systému.

Další složka systémového rizika se vztahuje k finančnímu zdraví systému. Většinu CSD není dovoleno poskytovat úvěr. Některé z nich však udělují úvěr (zajištěný nebo i nezajištěný) účastníkům systému, např. mezinárodní centrální depozitáře Euroclear bank nebo Clearstream Banking Luxembourg z důvodu zajištění hladkého fungování systému a zabránění vzniku nákazy. Nesplacení takového úvěru může vyvolat problémy samotného SSS. Proto se regulátoři snaží, aby nezajištěný úvěr byl poskytován v minimální možné míře při použití adekvátních opatření řízení rizik.

¹¹² Entity, které slouží jako primární depozitáře pro téměř všechny vydané cenné papíry, mohou provádět také funkce clearingů a vypořádání. V ČR se zřízení centrálního depozitáře připravuje.

Riziko vypořádání v sobě zahrnuje *likviditní riziko*. Likviditní riziko představuje riziko, že prodávající cenného papíru neobdrží platbu včas a bude si muset půjčit a nebo likvidovat svoje aktiva, aby mohl zkompletovat ostatní platby. Stejně tak kupující cenného papíru je vystaven riziku, že neobdrží papír ve sjednanou dobu a bude si muset k dodržení svých závazků půjčit cenný papír od někoho jiného. Náklady spojené s likviditním rizikem závisí na likviditě trhu; čím je trh likvidnější, tím jsou tyto náklady nižší. Likviditní problémy mohou způsobit systémové problémy, zvláště v situaci, kdy se rychle mění ceny cenných papírů. Obavy ze ztráty plné hodnoty jistiny mohou vést některé účastníky k odepření doručení cenných papírů a plateb.

Dalším rizikem, kterému čelí účastníci SSS, je *riziko selhání vypořádací banky*. Selhání banky, která vede hotovostní účty pro vypořádání platebních závazků členů CSD, může narušit vypořádání a způsobit významné ztráty a likviditní tlaky na tyto účastníky. Zvláště závažný dopad to může mít v případě, že všichni účastníci používají stejnou banku. Proto v případech SSS, kde je vyžadováno použití jediné banky, se jedná zpravidla o centrální banku a nebo banku speciálního určení se silným risk managementem a přístupem k značným finančním zdrojům. Alternativním řešením je možnost volby z několika vypořádacích bank.

Riziko custody (správy a úschovy cenných papírů a finančních instrumentů) je riziko ztráty cenných papírů svěřených do úschovy custodiánovi z důvodu jeho insolventnosti, zanedbání nebo podvodného jednání. Riziko custody je důležité především pro nepřímé účastníky SSS, jejichž cenné papíry jsou ve správě přímých účastníků. V této souvislosti je nutné zmínit speciální charakteristiku účtů cenných papírů, které se liší od hotovostních účtů: cenné papíry vedené na účtech cenných papírů u banky nebo jiné entity nejsou pasivem banky. Vlastník cenných papírů nepřijde o tyto papíry v případě bankrotu banky, může být však dočasně ohrožena jeho schopnost s papíry manipulovat.

Významná pozornost, zvláště v případě systémově důležitých SSS, je věnována *operační spolehlivosti*. Je nutné minimalizovat pravděpodobnost, že nastanou technické problémy systému. Např. kapacita systému musí umožnit bezproblémové fungování i při mimořádných objemech zpracovávaných instrukcí. Systém by měl pravidelně vytvářet záložní data a mělo by také existovat záložní pracoviště na fyzicky odlišném místě, které by umožnilo plynulý provoz systému i v případě výjimečných situací.

Lidský faktor v SSS může způsobit nesprávné převody nebo ztráty cenných papírů. K narušení systému může dojít pokud SSS převede cenné papíry nesprávné straně z důvodu chybně zadaných instrukcí. K minimalizaci tohoto rizika vede praxe spárování instrukcí od obou stran.

V neposlední řadě, zdravý právní rámec je nutnou podmínkou pro bezpečné fungování SSS. Zvláště v přeshraničním kontextu se zvyšuje riziko, že neočekávaná aplikace jiného práva učiní stávající kontrakty nezákonnými nebo nevynutitelnými. *Právní riziko* tak zesiluje ostatní rizika, jako je tržní, kreditní nebo likviditní.

2. Rizika v platebních systémech

Platební a clearingové systémy jsou zpravidla značně závislé na SSS, neboť používají cenné papíry jako kolaterál v jejich vlastních postupech řízení rizik. Rizika v platebních systémech mohou být rozdělena obdobně jako u SSS na rizika *finanční* (kreditní, likviditní a systémové) a *operační* (lidská chyba, zneužití, technické selhání, právní riziko). Operační rizika platebních systémů jsou obdobná jako u SSS.

Právě finanční rizika původních platebních systémů vedla k jejich transformaci z nettingových systémů¹¹³ k systémům RTGS (Real Time Gross Settlement System). Systém vypořádání v reálném čase je poměrně bezpečný, protože zcela eliminuje kreditní riziko. K eliminaci likviditního rizika mají centrální banky k dispozici řadu instrumentů, např. poskytování vnitrodenního úvěru vůči kolaterálu. Navíc došlo k implementaci dalších opatření, jako je neodvolatelnost zúčtování.

Snaha regulátorů a dalších zainteresovaných institucí vyústila ve vytváření různých mezinárodních standardů, jejichž dodržování by mělo výše uvedená rizika v co nejvyšší možné míře minimalizovat.

Společná pracovní skupina G10 zemí Evropského systému centrálních bank (ESCB) a Výboru evropských regulátorů cenných papírů (CESR) vydala v r. 2001 a publikovala v srpnu 2003 dokument „Standardy pro zúčtování a vypořádání cenných papírů v Evropské unii“. Následoval převod těchto standardů do evropského kontextu a určení, na jaké instituce by se měly vztahovat. Za tímto účelem byl zaveden koncept „systémově důležitého provozovatele systému“, který označuje instituci, jejíž pád by vzhledem k rozsahu jejích aktivit měl významný dopad na trh jako celek. Pracovní skupina ESCB a CESR připravovala v roce 2005 úpravu těchto standardů týkající se jak vypořádacích systémů s cennými papíry, tak centrálních protistran. ČNB průběžně sleduje vývoj ESCB-CESR standardů a aktivně se účastní probíhajících diskuzí tak, aby SKD byl připraven na hodnocení vůči těmto standardům po jejich dokončení.

V září 2002 Governing Council ECB rozhodla, že ECB bude asistovat přístupným zemím ve vlastním ohodnocení vůči „Standardům pro použití evropských systémů vypořádání cenných papírů v kreditních operacích ESCB“. Cílem ohodnocení SKD vůči těmto standardům, které v ČNB proběhlo v r. 2003, bylo ověření, že stávající infrastruktura je adekvátní pro vypořádání obchodů s cennými papíry v úvěrových operacích Eurosystemu. Pro většinu z 9 standardů byl SKD hodnocen uspokojivě a byl označen za použitelný v úvěrových operacích Eurosystemu.

V lednu 2001 přijala Governing Council ECB „Hlavní zásady pro systémově důležité platební systémy“, ¹¹⁴ často označované jako „Core Principles“, jako minimální požadavky společné dohledové politiky Eurosystemu kladené na systémově důležité platební systémy. Core Principles se vztahují na všechny systémově důležité platební systémy ve všech zemích světa. CERTIS je tímto systémově důležitým systémem a jeho fungování v souladu s Core Principles je stěžejní s ohledem na zajištění stability celého finančního systému v ČR. Podle rozhodnutí Governing Council všechny centrální banky ESCB provedly ohodnocení svých lokálních systémů k polovině roku 2003. CERTIS byl ve všech relevantních kritériích hodnocen jako zcela vyhovující (fully observed) nebo převážně vyhovující (largely observed).

5.3 REGULATORNÍ VÝVOJ V OBLASTI FINANČNÍ INFRASTRUKTURY

V průběhu roku 2005 pokračoval legislativní proces novely zákona č. 124/2002 Sb., o převodech peněžních prostředků, elektronických platebních prostředcích a platebních systémech (zákon o platebním styku). Novelizace má především v souladu s evropským právem nově zavést do českého právního řádu instituce elektronických peněz. Dochází rovněž ke zjednodušení a zpřesnění podmínek, za nichž ČNB uděluje jiným osobám než bankám předchozí souhlas k vydávání elektronických peněžních prostředků. Také v roce 2005 probíhala v ČNB řada správních řízení k vydávání elektronických peněžních prostředků, v nichž bylo uděleno devatenáct předchozích souhlasů, zejména v oblasti autobusové přepravy.

113 Příkazy k platbám od bank plátců jsou po určité době sbírány a čisté vzájemné pozice jednotlivých bank jsou ke konci tohoto období vyčísleny a vypořádány. Nettingové systémy tedy neposkytují jistotu neodvolatelnosti zúčtování. Platby se stávají neodvolatelné pouze po transferu fondů z účtu „čistého“ dlužníka na účet „čistého“ věřitele.

114 Vydal Výbor pro platební a vypořádací systémy BIS.

Na základě novely zákona č. 6/1993 Sb., o České národní bance mohou být nově účastníky systému CERTIS i spořitelni a úvěrní družstva. Rozšířena byla též působnost vyhlášky ČNB vydané k zajištění jednotného platebního styku a zúčtování v České republice (v současné době vyhláška č. 62/2004 Sb.) i na spořitelni a úvěrní družstva.

V průběhu roku 2005 participovala ČNB, ve spolupráci s finančním arbitrem, na již druhé novele zákona o finančním arbitrovi. Novela reaguje na přijetí nového správního řádu a eliminuje jeho negativní dopady do zásad neformálnosti, rychlosti a pružnosti řízení před arbitrem. Zapracovává do zákona rovněž dosavadní zkušenosti z působení finančního arbitra.

5.4 DOPAD ZAVEDENÍ MEZINÁRODNÍCH STANDARDŮ FINANČNÍHO VÝKAZNICTVÍ NA BANKY V ČR

Zavedení jednotných účetních standardů a pravidel zveřejňování informací bezesporu přispívá k transparentnosti a srovnatelnosti finančních výkazů, a tím i k finanční stabilitě. Aplikace těchto standardů však může mít významný dopad na účetní výkazy, a tím na různé ukazatele a indikátory používané k hodnocení finančního zdraví jednotlivých institucí i sektoru jako celku.

Mezinárodní rada pro účetní standardy IASB (International Accounting Standards Board) vydává za účelem harmonizace evropských finančních trhů mezinárodní účetní standardy IAS/IFRS.¹¹⁵ Od 1. 1. 2005 jsou podle regulace EU (Regulation 1606/2002/EC přijatá Evropským parlamentem a Radou EU 19. 7. 2002) tyto standardy závazné pro konsolidované účetní závěrky společností, včetně bank, které emitují cenné papíry registrované na evropských trzích. Národní legislativy pak mohou rozšířit aplikaci IAS i na individuální účetní závěrky těchto společností a také na všechny ostatní jednotky.

Při výpočtu regulatorního kapitálu bank jsou nejdůležitější standardy požadující vyjádření reálné hodnoty aktiv (Fair value measurement of assets). Jedním z nich je pro bankovní sektor velmi důležitý standard IAS 39, který definuje pravidla účtování a oceňování finančních instrumentů. Podle tohoto standardu musí být finanční aktiva držena k obchodování, derivátové instrumenty a realizovatelná finanční aktiva (available for sale) ohodnocena v reálné hodnotě a nerealizované zisky nebo ztráty, které jsou výsledkem přecenění (revaluation) musí být vykázány jako přímá změna vlastního kapitálu (např. fondu z přecenění). Půjčky a pohledávky, stejně tak jako aktiva držena do splatnosti, musí být oceňovány a vykazovány v jejich amortizované hodnotě. Zároveň však IAS 39 stanovuje tzv. opci na reálnou hodnotu (fair value option – FVO), která dává možnost uživatelům standardu prezentovat jakýkoliv finanční instrument v reálné hodnotě. FVO lze uplatnit u všech finančních aktiv a finančních závazků bez jakýchkoli omezení, a to na základě rozhodnutí vedení společnosti.

Již od samého počátku byly diskuze kolem konceptu FVO vedené experty a zainteresovanými institucemi provázeny obavami ohledně dopadu na finanční stabilitu. U aktiv a závazků držných do splatnosti může být účtování v reálné hodnotě zavádějící a umělé. Může snižovat schopnost bank reagovat na nepříznivý vývoj, zvyšovat volatilitu zisku a vlastního kapitálu a posilovat tak procykličnost bankovních operací. V případě šoků, které obsahují cenový komponent (např. prudká změna v úrokových sazbách, krize na trhu nemovitostí, pokles akciového trhu), může předčasné zaznamenání nerealizovaných změn hodnot ještě zhoršit dopady šoků. Banky by mohly reagovat panickým prodáváním, a tím přispívat k prohlubování krize.

¹¹⁵ IFRS – International Financial Reporting Standards, původní označení IAS – International Accounting Standards.

Reakcí na tuto kritiku bylo ze strany IASB v r. 2004 vydání specifických pravidel, která omezovala použití reálné hodnoty. V souladu s tím také EU přijala IAS 39 pouze částečně, v tzv. carved out verzi, tj. bez fair value option. EU verze IAS 39 zakazuje použít koncept reálné hodnoty pro závazky (s výjimkou závazků k obchodování a derivátů).

Dlouhotrvající diskuze mezi auditory a dohledovými orgány nakonec dospěly ke kompromisnímu řešení: v červnu 2005 IASB přijala základní principy omezující od 1. ledna 2006 použití fair value option na následující případy: (i) k redukování nebo eliminaci rozdílného účtování aktiv/závazků; (ii) aktiva a pasiva, která jsou vedením společností řízena nebo interně vykazována na principu reálné hodnoty; (iii) v případě instrumentů obsahujících vložené deriváty, které nejsou zcela úzce vztahy k hostitelskému nástroji. Tato změna je také podporována regulatorními orgány EU a od 1. 1. 2006 je plný standard platný pro členské státy EU.

Povinná aplikace IFRS v EU také vyvolala diskusi o možném dopadu na kapitál stanovený v rámci obezřetnostních pravidel. Výsledkem této diskuze vedené na úrovni Basilejského výboru pro bankovní dohled a CEBS (Committee of European Banking Supervisors) byl návrh tzv. obezřetnostních filtrů, tedy jakýchsi úprav účetního kapitálu pro stanovení kapitálu použitého v kapitálové přiměřenosti. Jeden z těchto filtrů souvisí s uplatněním reálné hodnoty – zisku/ztráty ze změny reálné hodnoty finančních závazků z titulu vlastního úvěrového rizika nemají být zohledněny v Tier1 ani Tier2.¹¹⁶

Hodnocení dopadu zavedení IFRS na finanční stabilitu značně závisí na specifických podmínkách jednotlivých zemí. V České republice se postupně podařilo harmonizovat účetní předpisy s požadavky IFRS. Novela zákona o účetnictví (s účinností od 1. 1. 2002) mj. umožnila oceňování majetku a závazků reálnou hodnotou a navazujícím opatřením ČNB byly v maximálně možném rozsahu implementovány IFRS. Zavedení účetních hodnot srovnatelných s IFRS (zejména oceňování cenných papírů včetně krátkých prodejů reálnou hodnotou) v českých finančních institucích počínaje 1. lednem 2002 nemělo vliv na volatilitu výsledku hospodaření. Došlo ke sjednocení účtové osnovy, postupů účtování a náležitostí individuálních i konsolidovaných účetních závěrek bank, družstevních zálož, obchodníků s cennými papíry, investičních společností, penzijních, investičních a podílových fondů. Podle zákona o účetnictví musí konsolidující účetní jednotky, které jsou emitentem cenných papírů registrovaných na regulovaném trhu cenných papírů v členských státech EU, použít pro sestavení konsolidované účetní závěrky a vyhotovení výroční zprávy mezinárodní účetní standardy upravené právem Evropských společenství. Ostatní účetní jednotky mají pro konsolidovanou účetní závěrku možnost volby mezi IFRS a českými účetními standardy. Samostatnou účetní závěrku musí účtovat a vykazovat dle českých účetních standardů a vyhlášek. Znamená to, že z hlediska bilanční sumy jsou IFRS povinné téměř pro 70 % bankovního sektoru v ČR. V ČR účtuje podle IFRS sedm bank a jedna pojišťovna. České účetní standardy, používané ostatními bankami, jsou velmi podobné IFRS, vycházejí ze stejných principů účtování, odúčtování a ocenění finančních instrumentů, včetně derivátů. Povinné zavedení IFRS tedy v ČR z hlediska finanční stability nepředstavovalo žádné zvýšení rizika.

¹¹⁶ Kapitál Tier1 představuje nejkvalitnější a u bank v ČR rovněž nejvýznamnější část regulatorního kapitálu. Dominantními složkami Tier1 jsou základní kapitál, nerozdělený zisk a povinné rezervní fondy. Kapitál Tier2 je v současné době méně využívaná složka regulatorního kapitálu, jejíž rozhodující část je představována podřízenými závazky.

Jistý dopad do srovnatelnosti výkazů má však změna samotných mezinárodních účetních standardů, konkrétně IAS 39, účinná rovněž od 1. ledna 2005. Revidovaný IAS 39 nově vymezil jednotlivé kategorie finančních nástrojů, jejich obsah a způsob vykazování. Nejzřetelnější dopady této změny na číselné výsledky bank lze vysledovat především v oblasti objemu a struktury klientských úvěrů a cenných papírů. Důvodem je od r. 2005 nové vymezení kategorie „úvěry a pohledávky“, do kterých již nejsou zahrnovány dluhopisy pořízené na primárním trhu kótované na aktivním trhu.¹¹⁷ Struktura zisku z finanční činnosti byla pak ovlivněna změnou ve vykazování cenných papírů oceňovaných reálnou hodnotou proti účtům nákladů nebo výnosů, u kterých již není nutné oddělovat naběhlé úroky. Úrokový výnos z těchto cenných papírů tak již nemusí být zahrnován do úrokového zisku, nýbrž může být součástí zisku z cenných papírů k obchodování (v oblasti zisku z finančních operací).¹¹⁸ Tyto změny by měly být adekvátně reflektovány při interpretaci výsledků ukazatelů používaných pro hodnocení finanční stability.

117 Např. pohledávky za klienty bankovního sektoru vykázaly v 1. pol. 2005 růst o 19,9 mld. Kč (v čisté hodnotě), tj. o 1,9 %. Cenné papíry pořízené v primární emisi neurčené k obchodování byly do konce roku 2004 vykazovány společně s pohledávkami (jak klientskými, tak bankovními). Podle novely je pro zařazení cenného papíru do kategorie úvěrů a pohledávek rozhodující, zda je finanční nástroj veřejně obchodovatelný či nikoliv. Do úvěrů a pohledávek se tak nyní zahrnují pouze cenné papíry, které nejsou veřejně obchodovatelné. Bez uvedené metodické změny by byl růst pohledávek za klienty bankovního sektoru vyšší. Přesné číslo nelze stanovit, odhad činí 8,1 %.

118 V souvislosti s touto metodickou změnou vykázaly v 1. pol. 2005 významný nárůst o 2,5 mld. Kč zisky z cenných papírů k obchodování a ovlivnily tak růst zisku z ostatních finančních operací o 31,5 % v meziročním srovnání.